

Vyacheslav Magas, Yuliya Magas-Demydas

**LOCAL ADMINISTRATION AND THE ALL-RUSSIAN
PEASANT UNION ORGANIZATIONS IN 1905**

The paper is dedicated to the cooperation of the local authorities and organizations of the All-Russian Peasant Union during the highest rise of the First Russian Revolution. At this time, using a certain helplessness of the central government and lack of clear directives from it, the peasant associations in the field secured the support of the local officials, took the powers in their own hands and created the so-called «peasants republic». The central government managed to stop such the activity of the local peasants only through the brutal repression.

Key words: The First Russian Revolution, the All-Russian Peasant Union, local administration, cooperation, replacing the local government.

УДК [94(477.8):323.13(=161.1)] «1905/1914»

Ольга Обершт

**ПРОБЛЕМА УКРАЇНСТВА АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В
ПОГЛЯДАХ РОСІЙСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

Пропоноване дослідження стосується проблеми російського націоналізму на українських землях та покликане виокремити місце українства Австро-Угорської монархії в поглядах та практиках російських націоналістів підросійської України. У статті проаналізовано складові російського націоналістичного дискурсу стосовно західноукраїнських земель.

Ключові слова: російський націоналізм, панславізм, зарубіжна Русь, мазепинство, українство.

Процеси націотворень на рубежі XIX–XX ст. були початком нового, але поряд з тим, вони загострили незникаючі протиріччя між етнічними групами та державними утвореннями. Західноукраїнські землі стали місцем зіткнення не лише інтересів двох імперій, а й представників різних національних проектів. Проблема місця українства Габсбурзької монархії у зовнішньополітичній діяльності Російської імперії на початку ХХ ст. належить до дискусійних у сучасній історіографії. Натомість розгляд цього питання крізь призму діяльності російських націоналістів потребує більшого наукового осмислення. Не дивно, що сучасна історіографія означеної теми є досить обмежено. З наявних досліджень російського націоналізму заслуговує уваги монографія Д. Коцюбинського [1], російського історика, який аналізує систему поглядів лідерів Всеросійського національного союзу, дав оцінку проблеми українського національного руху в інтерпретаціях російських націоналістів. Оцінюючи русофільство Галичини, інший російський дослідник, О. Міллер [2] розглядав Червону Русь як елемент теорії «російської національної території». Важливими є методологічні зауваження історика під час вивчення проблем ідентичності на західноукраїнських землях. Для розуміння причин часткового сприйняття західноукраїнським населенням російських ідей, актуальними будуть роботи українських істориків О. Сухого, В. Передерка та іноземних – Марка фон Хагена, Р. Вільпіус, А. Вендланд. Огляд наукової літератури дає підстави для висновку, що незначна частина праць предметом дослідження містить означену нами тему. Ліквідовуючи цю прогалину, розглянемо основні складові політики російських націоналістичних організацій на українських землях стосовно українства Галичини, Буковини та Закарпаття.

Кинувши низку викликів, XIX ст. підштовхнуло російські освічені кола та російську владу сконцентрувати всі сили на конструюванні власної ідентичності, покликану підтвердити територіальні і політичні амбіції російського етносу та зміцнити внутрішньо-суспільну єдність. Так почав формуватися російський історичний нарратив, який включив декілька історичних міфів: 1) Російська імперія – основний і прямиий спадкоємець політичної та національної спадщини Київської держави та «збирач руських земель»; 2) ідея Росії як третього Риму, підхоплена російською православною церквою, згідно з якою після занепаду Риму та Константинополя Москва успадкувала всесвітньо-історичну відповідальність за християнське царство; 3) триєдність російського народу. В результаті, на початок ХХ ст. сформувався російський націоналізм, який на основі вибудованого історичного нарративу утвердить поняття російської нації.

Українці Галичини, Буковини та Закарпаття потрапили в поле зору імперії у XIX ст. Істотні корективи в російську суспільну свідомість внесла Кримська війна 1853–1856 рр. Поразка Росії змусила росіян, які перебували при владі та поза нею, переглянути своє внутрішнє становище, а

також своє ставлення до сусідніх держав. Війна спровокувала пошук нових орієнтирів національної ідеології, окрім концентрації на власних проблемах, частина російської еліти знайшла такі орієнтири в «докорінній соціальній, культурній, релігійній та мовній спорідненості з іншими слов'янами» [3, с. 101]. Якщо до Кримської війни панславізм не мав підтримки серед владних кіл, то після неї панславістські ідеї здобувають популярність. Цю думку, зокрема, висловив М. Погодін, піддавши жорсткій критиці зовнішню політику Росії, і закликавши до широкого союзу з пригнобленим слов'янством [3, с. 101–102]. Отже, в політичних та інтелектуальних колах почали переважати прослов'янські настрої. До слов'янофільської концепції історії (ідей несумісності римо-католицького та слов'янського світів, месіанізму Росії та православ'я як істинної релігії слов'янства) панславісти додали глибоку перейнятість слов'янським питанням під політичним кутом зору. Тобто, було сформульовано зовнішньополітичну доктрину.

Російський панславізм виразився в двох формах: культурній та політичній. У реальності обидва напрямки ставили перед собою єдину, виключно політичну мету – об'єднання слов'янського світу. Відмінності між ними полягали лише в шляхах і способах досягнення цієї мети. Саме політичний панславізм став апогеєм російського імперського націоналізму, який вплинув на ідейні підходи російських націоналістів (представників великоросійського національного проекту). Тут логіка дискурсу загальноросійської нації висувала кордони «російської національної території» за кордони імперії, в заселені східними слов'янами області Габсбурзької монархії. Дискурс про зарубіжну Русь принципово відрізнявся від панславістського дискурсу щодо слов'ян Габсбурзької та Османської імперій. Це був, по суті, «дискурс націоналістичної ірреденти», який існував аж до падіння Російської імперії [2, с. 162–163]. Тому політичний панславізм окремим пунктом своєї зовнішньополітичної доктрини виокремлював українців Австро-Угорщини.

Не дивно, що обговорюючи «українське питання», під впливом панславізму (та/або імперського націоналізму), в поле зору російських націоналістів неодмінно потрапляли українці за межами імперії, в Австро-Угорщині. Росія як «імперія-націоналізатор», упродовж довгого періоду заглядала на західні рубежі Південно-Західного краю, вбачаючи в них істинно російські землі з істинно російським населенням. Саме таке твердження було в основі російського націоналістичного дискурсу щодо західноукраїнських земель. Стосовно австрійських українців, то вони становили близько двох третіх усього населення у Галичині і Закарпаття та трьох четвертих – на Буковині. Та до початку ХХ ст. всередині українців йшла боротьба стосовно проблеми власної ідентичності, яка розгорнулася на фоні легального організаційного оформлення національних рухів. Для австро-угорської частини України були характерні дві особливості, яких не було на той час в Росії: релігійна основа руської ідентичності та можливість активності й організації, що надавала австрійська конституційна держава. Але такі умови не одразу позначились на розвитку українського національного руху. Панували протилежні тенденції. На перший план, аж до 1870-х рр., вийшов русофільський (пізніше москвофільський) напрямок, що розглядав русинів західноукраїнських земель як частину «великої російської нації». Лише під впливом українських прагнень у Російській імперії, не в останню чергу завдяки творам Т. Шевченка, українофільський рух почав завойовувати нових прихильників серед русинів [4, с. 176].

Далі погоджуємось з сучасним істориком, що на початку ХХ ст. проблема територіальної приналежності західноукраїнських земель переводиться в площину практичних рішень [5, с. 76]. Для цього створюються окремі організації панславістського спрямування, які займаються виключно проблемами західноукраїнських земель. Одним з найвідоміших таких товариств стало «Галицько-російське благодійне товариство». Йому передували слов'янські благодійні комітети, що діяли з кінця 50-х рр. ХІХ ст. у багатьох містах Російської імперії [5, с. 76]. Посилення гонінь на росіян «викликали в середовищі російського суспільства Русі Державної почуття братської участі до Закордонної уярмленої Русі» [6, с. 25]. Першим кроком в цій справі була організація допомоги Закордонній Русі графом Бобринським. В Петербурзі ним було організовано Галицько-російське благодійне товариство, піднявши «священний стяг культурно-національного єднання всього російського народу» [6, с. 25].

За активну пропаганду панславізму взялися російські націоналісти в особі Всеросійського національного союзу та Київського клубу російських націоналістів, розглядаючи слов'янські рухи, які переслідують «цілі єднання і солідарності слов'янських народів» в близькому контексті з національним рухом, «так як в основі слов'янського руху лежить почуття національної самосвідомості і солідарності» [6, с. 23]. Окрім принципів солідарності, націоналісти переслідували прагматичну мету – подолати активний український «сепаратистський рух», так зване «мазепинство». Поняття «мазепинці» з'являються в проросійському дискурсі ще 1908 р., стараннями А. Савенка. «До тих пір, поки гніздо цього (українофільського – примітка автора) руху – Галичина – залишається поза нашого культурно-національного впливу, повний успіх у боротьбі з українським сепаратизмом немислимий» [1, с. 307], – свідчив у 1909 р. А. Савенко. Особливо

хвилювало російських націоналістів те, що центральну роль в українофільському русі Галичини відігравали представники Росії на чолі з професором М. Грушевським, які, за переконанням москвофільських ідеологів, покладали собі за мету підготувати ідейно-організаційну основу для досягнення політичної автономії в складі Австро-Угорщини [1, с. 307]. «Доля «самостійної України» пов'язується не з Росією, а з Австрією, яка взяла мазепинський рух під своє рішуче покровительство і по-всякому підтримує його. Жертвуються гроші, видаються книги, брошури і газети, просякнуті лютою ненавистю до єдиної Росії і стремлінням до її руйнування» [7, с. 133].

Професор Казанський, голова Одеського відділення «Галицько-російського благодійного товариства», аналізуючи становище Червоної Русі, зазначав: «Стосовно національного, малоросам Галичини, Буковини й Угорської Русі завзято прививалась ганебна виразка мазепинства. Особливо заражена ним Галичина» [8, с. 511]. Брати-росіяни позбавлені всіх прав, їх «одночасно душать австрійський уряд, обласна польська влада і мазепинці. В Австрії росіянам заборонено бути росіянами. Росіяни, які визнають себе синами єдиного російського народу, оголошені державними злочинцями» [8, с. 507].

«Мазепинство» у членів проросійських організацій по обидва боки кордону асоціювалося з постаттю М. Грушевського, «який повчає у своїх книгах і брошурах, що росіяни і «українці» – два різні і чужі один одному народи» [9], й сприяв поширенню «сепаратистських» настроїв. Уособленням сепаратизму для націоналістів була діяльність «наших українців», які «в умовах так званого визвольного руху і надання пресі широкої свободи... в якості певної політичної партії... без ніяковості відкрито виявили свої прагнення, спрямовані врешті-решт на повну руйнацію сформованої упродовж віків національної, культурної, і політичної єдності російського народу» [10, с. 132]. М. Грушевський, як «вождь українства», став топ-фігурою обговорення на шпальтах правонаціоналістичної преси. Отже, вагоме місце в проросійському ідейному полі українських губерній, поряд із звільненням російських земель (Галичини, Буковини і Угорської Русі) від влади Австро-Угорщини, займало «мазепинство», так званий «український сепаратизм». Говорячи про «засоби боротьби з мазепинством», перш за все назвав «підтримку російського культурного руху в Галичині» і лише згодом сказав про «енергійну боротьбу з мазепинцями в Росії» [7, с. 136].

У Києві і 5 травня 1910 р. в приміщенні клубу відбулося відкриття відділу Галицько-російського товариства (далі – ГРТ) [6, с. 25]. Перше загальне зібрання клубу відкрив А. Савенко. Головою зборів було обрано М. Стороженка (очільник товариства), а секретарем – Д. Чихачов. Завдання товариства – сприяти культурному та національному зближенню руських прикарпатських з руськими державної Русі. Засобами досягнення цієї цілі поставлені: допомога російським навчальним закладам в Прикарпатті і тим росіянам з Прикарпаттям, які навчаються в Росії, а також висилання в закордонну Русь російських книг». Та для київського відділу ГРТ була спеціальна інструкція з Петербурга – усіма силами «сприяти закордонним росіянам у справі полегшення відвідування ними Києва – для поклоніння місцевим загальноросійським релігійним і національним святиням» [6, с. 26]. Урочисте відкриття відділу відбулося 24 жовтня, на що сама Галичина, скоріше за все її проросійське населення, «гаряче відгукнулася на національне святкування в Києві, справедливо бачачи в цьому дійстві ознаку пробудження всеросійської національної ідеї» [6, с. 28].

Київський відділ ГРТ та місцеві націоналістичні організації зайнялися й культурно-просвітницькою роботою. Проросійська періодика в передвоєнний час активно переправлялася у під'ярмлену Русь, де там розповсюджувалась місцевими москвофілами. Тема історії, тобто приналежності Галицького князівства до системи держав Русі, стала центральним сюжетом. У кожній книзі, брошурі, памфлеті історичні події, які відбувалися в регіоні, були вбудовані в межі російської історії, а також описувалося відділення «колиски слов'янства» від російських земель як страждання для простого народу. Причинами мук населення Зарубіжної Русі стали завоювання і панування Польського королівства. Тому проблема історичної та культурної спадщини регіону, між поляками та російськими, стала центральною.

Вже згадуваний П. Казанський, один з організаторів одеського відділу ВНС, провідний учасник слов'янського руху писав: «Російський народ не може забути того, що впродовж віків рідні брати його в Червоній Русі жили під тяжким гнітом, що проти них велась винищувальна війна всіма засобами». «В нерівній боротьбі наші брати завжди звертались з надією на північ, до нас, й ми часто, надто часто лишали їх без допомоги, ми самі були безсилі» [8, с. 507].

Братство щодо населення Червоної Русі полягало у такій же його російськості. Підставою для суджень про російськість населення, на думку російських націоналістів, «може слугувати російська мова, уклад життя, російська віра й супроводжуючі їх звичайне народне усвідомлення приналежності до російського світу, і навіть одна свідомість» [8, с. 508]. Термінологією підживлювали цю ідею москвофіли. «Подібно того, як російській мові існують слова болгарин, ізраїльтянин і т.п. для позначення однієї особи відомої національності, і один «русский» почав називатися «русин», вся нація отримала назву «русь», а область, яку населяє цей народ, називається «Росія» [11, с. 202].

Така плутанина означень понять, гра слів та назв легко вписувалась в російську націоналістичну концепцію, яка розширювала свої територіальні межі під впливом панславизму.

Стосовно західноукраїнських земель націоналісти не були радикальними в питанні православної віри, зараховуючи до російського народу римо-католиків, «які застосовують у приватному житті російську мову», уніатів, наприклад, жителів Угорщини, «які офіційно приписуються до словаків, але притримуються східного обряду, чи «російської віри» (уніати) і визнають свою приналежність до російського народу». Не завжди апелювали й до російської мови, зараховуючи до росіян селян, «на лівому березі Сяну, які говорять по-польськи, але моляться по-російськи». Росіянами були й ті дворянські та інші роди, які, «втративши російську мову та віру батьків, під впливом сімейних переказів, усвідомлюють і відчувають себе росіянами» [8, с. 508].

Російські націоналістами за нагоди акцентували увагу на проросійських настроях Червоної Русі. До того ж цьому сприяли часті поїздки галичан в Росію, особливо в передвоєнний час. В березні 1912 р. в Київ прибула галицька співоча дружина і голова Галицько-російського благодійного товариства, граф В. Бобринський. Окрім проведення «духовно-патріотичного концерту» російські галичани разом з київськими росіянами поклонилися «загальноросійським святиням» [7, с. 144]. За що, згідно з даними проросійської преси, австро-польська влада «піддає гонінням, переслідує, як злочинця, саджає у в'язницю» [6, с. 25]. «Хор галичанок і галичан, одягнутих в красиві костюми карпато-російських горців (гуцулів)» виконували духовні та світські пісні. Особливе враження у націоналістів Києва викликало виконання галицьких патріотичних пісень: «Вперед народ Русі Червоної» і «Дружина, дружина цвіт російської землі» [7, с. 144], «просякнута усвідомленням гіркоти теперішнього становища і твердою вірою в майбутню перемогу над ворогами російської ідеї» [7, с. 144].

Таким чином, позиція російських націоналістів стосовно українського населення Австро-Угорської монархії була категоричною. Під впливом політичного панславизму, питання про можливість приєднання зарубіжної Русі до тіла імперії на початку ХХ ст. стає важливим пунктом російського націоналізму. Поряд з тим, активізація українського національного руху, «головні пружини» якого знаходились в Галичині, ще більше скеровувала погляди членів російських націоналістичних організацій на захід. Рух, який підривав основні принципи російського націоналізму, члени ККРН та ВНС вирішили побороти через ідейно-політичний вплив та активізацію співпраці з місцевим проросійським населенням Галичини, Буковини та Закарпаття.

Список використаних джерел

1. Коцюбинський Д. А. Русский национализм в начале XX столетия: Рождение и гибель идеологии Всероссийского национального союза / Д. А. Коцюбинский. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2001. – 528 с.
2. Миллер А. Империя Романовых и национализм. Эссе по методологии исторического исследования / А. Миллер. – Москва: НЛЮ, 2008. – 248 с.
3. Пыпин А. Н. Панславизм в прошлом и настоящем (1878) / А. Н. Пыпин. – СПб: Книгоиздательство «Колос», 1913. – С. 101.
4. Штруве К. Селяни та українська нація в Австро-Угорській монархії та Російській імперії / К. Штруве // Україна. Процеси націотворення / Упор. Андреас Каппелер; пер. з нім. – К.: КІС., 2011. – С. 176.
5. Добржанський О. В. Західноукраїнські землі в зовнішньополітичних планах панславистських організацій Росії на початку ХХ ст. / О. В. Добржанський // Україна-Європа-Світ: історико-політичні та гуманітарні аспекти розвитку. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини / Гол.ред. Л. М. Алексієвцев. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. Гнатюка, 2011. – Вип. 5. – Ч. 2. – С. 76–81.
6. Сборник клуба русских националистов. – Вып. 3. – 1911. – 162 с.
7. Сборник клуба русских националистов. – Вып. 4–5. – 421 с.
8. Казанский П. Е. Современное положение Червоной Руси / П. Е. Казанский // «Украинская» болезнь русской нации. – М.: Имперская традиция, 2004. – С. 506–525.
9. Савенко А. Заметки / А. Савенко // Киевлянин. – 1907. – 22 сентября. – № 262.
10. Половинчак Ю. М. Газета «Киевлянин» і українство: досвід національної самоідентифікації: Монографія / Ю. М. Половинчак / НАН України, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. – К., 2008. – С. 132.
11. Марков Д. А. Русская и украинская идея в Австрии / Д. А. Марков // «Украинская» болезнь русской нации. – М.: Имперская традиция, 2004. – С. 190–206.

Ольга Обершт

ПРОБЛЕМА УКРАИНСТВА АВСТРО-ВЕНГЕРСКОЙ ИМПЕРИИ ВО ВЗГЛЯДАХ РУССКИХ НАЦИОНАЛИСТОВ ВНАЧАЛЕ ХХ В.

Предлагаемое исследование касается проблемы русского национализма на украинских землях и призвано выделить место украинства Австро-Венгерской монархии во взглядах и практиках российских националистов подросийской Украины. В статье проанализированы составляющие российского националистического дискурса относительно западноукраинских земель.

Ключевые слова: русский национализм, панславизм, зарубежная Русь, мазепинство, украинство.

Olga Obersht

**PROBLEM OF AUSTRO-HUNGARIAN EMPIRE UKRAINIANNES IN THE VIEWS OF
RUSSIAN NATIONALISTS EARLY TWENTIETH CENTURY**

The proposed study concerns the problem of Russian nationalism on the Ukrainian lands and intended to indicate the location of Ukrainians from Austro-Hungarian monarchy in the views and practices of Russian nationalists. The article analyzes the Russian nationalist discourse concerning West Ukrainian lands.

Key words: Russian nationalism, Pan-Slavism, Foreign Russ, mazepynstvo, ukrainians.

УДК 94(477) «1917/1918»

Ігор Дацків

**МІЖНАРОДНЕ СТАНОВИЩЕ
ТА ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА УКРАЇНИ 1917–1918 РР.**

У статті розглянуто та висвітлено обставини, які вплинули на рішення Української Центральної Ради включитися до Брестської мирної конференції. Проаналізовано напружену дипломатичну боротьбу українських дипломатів по відстоюванню національних інтересів.

Ключові слова: Центральна Рада, Четверний союз, Антанта, договір, дипломати.

В умовах становлення та розвитку незалежної Української держави не вщухає інтерес до нашої національної історії, до уроків та досвіду минулого. Процес розбудови незалежної Української держави потребує узагальнення всього накопиченого українським народом досвіду, адже колізії сучасного державотворення в Україні багато в чому схожі з проблемами, які постали перед творцями української державності в період Української революції 1917–1921 рр.

Процеси державотворення значною мірою залежать не лише від внутрішніх обставин конкретної країни, а й від того міжнародного фону, на якому вони проходять. Часто буває так, що власне міжнародна ситуація виступає одним із вирішальних чинників становлення суверенітету держави. Тому надзвичайно важлива роль в процесі творення молоді держави приділяється розробці чіткої зовнішньополітичної концепції. Остання дає змогу максимально використовувати для потреб національного державного будівництва сприятливу міжнародну кон'юнктуру, або ж, навпаки, до мінімуму послабити її негативний вплив на нього.

Розбудова Української держави на сучасному етапі, вихід її на міжнародну арену вимагає глибокого та всебічного аналізу історичного досвіду, зокрема, періоду відродження національної державності 1917–1918 рр. Його розуміння проливає світло сучасній міжнародній ситуації у якій опинилася Україна

Мета даної статті полягає в тому, щоб відтворити діяльність зовнішньополітичного відомства у контексті загальної міжнародної ситуації зазначеного періоду.

Історіографічний доробок теми складають роботи різних поколінь істориків, політиків, публіцистів. Першими історіографами зовнішньополітичної діяльності України були діячі Центральної Ради, провідні урядовці УНР – М. Грушевський [1], В. Винниченко [2], Д. Дорошенко [3], І. Мазепа [4], О. Шульгина [5] та ін. Характеризуючи проблеми становлення державності в цілому, вони торкаються і питань зовнішньої політики УНР. Незважаючи на певний суб'єктивізм, автори дають загальний огляд зовнішньої політики України, відбивають погляди тодішнього керівництва на вибір орієнтації, стратегії і тактики виходу УНР з світової війни передають цікаві для істориків спостереження, особисті враження.

Усі роботи радянських авторів, в яких розглядалася зовнішня політика України, з політичних причин носили заідеологізований характер, коли йшлося про дипломатичну діяльність Центральної Ради. Це роботи Г. Нікольнікова [6], А. Лихолата [7], Р. Симоненка [8], І. Хміля [9] та ін. Вони або свідомо взагалі замовчували діяльність дипломатів УНР, або усіяко перекручували факти, мотивації та результати дій дипломатів Центральної Ради, що було властиво радянським історикам.

Новий етап історіографії проблеми розпочинається після проголошення незалежності України, що дало могутній імпульс дослідженню історії доби Української революції 1917–1921 рр. Серед них треба відзначити дослідження В. Верстюка [10], В. Солдатенка [11], М. Держалюка [12], Д. Веденєєва [13], В. Соловйової [14] та ін.

Від самого утворення Центральної Ради на порядку денному її політичного проводу постала проблема війни і миру. Було очевидно, що Україні немає жодного сенсу брати участь у війні проти Центральних держав, відгукуючись на заклики Тимчасового уряду та її військового міністра